

Ομιλία του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος Γιάννη Στουρνάρα με θέμα "Η συμβολή της Αθήνας στην οικονομία της Ελλάδας" στο συνέδριο «Διάλογοι για την Αθήνα» (Dialogues for Athens) που διοργανώνεται από την εφημερίδα "Το Βήμα"

1) Εισαγωγή

Σε πολλές χώρες, η πρωτεύουσα είναι κάτι περισσότερο από ένα διοικητικό κέντρο: αποτελεί βασικό πυλώνα της οικονομικής, επιχειρηματικής και πολιτιστικής ζωής. Η Αθήνα αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα, συνδυάζοντας μια μοναδική ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά με τον ρόλο του σημαντικότερου μητροπολιτικού κέντρου της χώρας. Στην ομιλία μου θα αναφερθώ αρχικά στον ρόλο της αρχαίας Αθήνας και στους θεσμούς που συνέβαλαν στην οικονομική της άνθηση, στη συνέχεια στη συμβολή της σύγχρονης Αθήνας στην ελληνική οικονομία και, τέλος, στις προκλήσεις που αντιμετωπίζει σήμερα και στις πολιτικές που μπορούν να ενισχύσουν τον αναπτυξιακό της ρόλο προς όφελος ολόκληρης της χώρας.

2) Η αρχαία Αθήνα

Η αρχαία Αθήνα έχει να μας προσφέρει πολύτιμα επίκαιρα διδάγματα όχι μόνο στον τομέα της πολιτικής οργάνωσης, αλλά και στον τομέα της οικονομίας. Η σύγχρονη θεσμική προσέγγιση, η λεγόμενη New Institutional Economics, αντιμετωπίζει την αρχαία ελληνική οικονομία ως ένα success story, καθώς τα αρχαιολογικά δεδομένα μαρτυρούν σημαντική άνοδο του πληθυσμού και του βιοτικού επιπέδου από την αρχαϊκή έως την ελληνιστική εποχή. Για τα δεδομένα των προβιομηχανικών κοινωνιών, οι ελληνικές πόλεις ήταν σχετικά εξισωτικές ή ισότιμες κοινωνίες (egalitarian) και χαρακτηρίζονταν από υλική ευμάρεια.

Η επιτυχία βασίστηκε στην καινοτομία, τον ανταγωνισμό μεταξύ των πόλεων-κρατών και την ταχύτατη διάδοση των επιτυχημένων καινοτομιών στον ελληνικό κόσμο. Σήμερα βέβαια, όταν μιλάμε για καινοτομία, εννοούμε κυρίως την εισαγωγή νέων τεχνολογιών. Στην αρχαιότητα όμως η τεχνολογική εξέλιξη ήταν περιορισμένη και η καινοτομία αφορούσε κυρίως την

εισαγωγή θεσμών. Βασική προϋπόθεση ενός υγιούς θεσμικού πλαισίου για την οικονομία είναι η ίση εφαρμογή των κανόνων, το λεγόμενο rule egalitarianism, κάτι που χαρακτήριζε τις κοινωνίες των ελληνικών πόλεων, τόσο των δημοκρατικών όσο και των ολιγαρχικών.

Η ίση εφαρμογή των κανόνων υποστήριξε την οικονομική ανάπτυξη, παρέχοντας κίνητρα για επενδύσεις και μειώνοντας το κόστος συναλλαγών. Στο πλαίσιο αυτό, οι ελληνικές πόλεις ανέπτυξαν θεσμούς για την προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, τον σεβασμό των συμβάσεων και τις διαδικασίες επίλυσης διαφορών. Στην οικονομική της πολιτική η Αθήνα ακολούθησε ήδη υπάρχουσες πρακτικές, αλλά και άλλες που συνιστούν αθηναϊκή καινοτομία. Η πρώτη βασική αρχή ήταν η εξειδίκευση και η αξιοποίηση των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων. Ύψιστο μέλημα των ελληνικών πόλεων ήταν να θρέψουν τον πληθυσμό τους, και το βασικό διατροφικό αγαθό της εποχής ήταν τα σιτηρά. Εδώ η Αθήνα μειονεκτούσε, καθώς η γη της Αττικής δεν είναι ιδιαίτερα παραγωγική και η Αθήνα αντιμετώπιζε διαρκώς ανεπάρκεια σιτηρών σε συνδυασμό με συνεχή αύξηση του πληθυσμού της.

Για τον λόγο αυτό, οι Αθηναίοι στράφηκαν από νωρίς στην παραγωγή και εξαγωγή προϊόντων με ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, όπως το μέλι, το ελαιόλαδο και τα αθηναϊκά κεραμικά, ενώ για την προμήθεια σιτηρών στράφηκαν στις εισαγωγές, κυρίως από την περιοχή του Ευξείνου Πόντου. Ο Πειραιάς εξελίχθηκε σε λιμάνι που έσφυζε από εμπορική κίνηση, προσελκύοντας εμπόρους από όλη τη Μεσόγειο. Το εμπόριο όμως χρειάζεται χρηματοδότηση, και αυτήν την παρείχαν οι αθηναϊκές τράπεζες με τη μορφή ναυτικών δανείων, καθώς το εμπόριο διεξαγόταν κυρίως διά θαλάσσης. Οι εμπορικές συναλλαγές απαιτούν επίσης ασφάλεια δικαίου, και αυτή την παρείχε το αθηναϊκό κράτος θεσπίζοντας τις λεγόμενες ναυτικές ή εμπορικές δίκες, οι οποίες διεκπεραιώνονταν με ταχείες διαδικασίες, ώστε οι ξένοι έμποροι να μην εγκλωβίζονται στην Αθήνα σε χρονοβόρες δικαστικές διαμάχες.

Αν και η Αθήνα δεν ήταν η πρώτη ελληνική πόλη που υιοθέτησε το νόμισμα, εκμεταλλευόμενη τα αργυρωρυχεία του Λαυρίου εξέδωσε την αττική δραχμή, τις περίφημες γλαύκες, που επικράτησαν ως διεθνές νόμισμα στον αρχαίο ελληνικό κόσμο και στη Μεσόγειο για δύο συνεχείς αιώνες. Οι Αθηναίοι είχαν επίσης αντιληφθεί τη σημασία της νομισματικής κυριαρχίας ως προϋπόθεσης της πολιτικής και εμπορικής ισχύος τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η απόπειρα της Αθήνας τον 5ο αιώνα π.Χ. να επιβάλει την αττική δραχμή ως νόμιμο χρήμα στις πόλεις της αθηναϊκής συμμαχίας. Μέσω της νομισματικής κυριαρχίας, η Αθήνα διατράνωνε την ηγεμονική της ισχύ και αύξανε τα έσοδά της από το εκδοτικό προνόμιο. Επίσης, η Αθήνα είναι πιθανότατα η πρώτη πόλη που ίδρυσε δημόσια τράπεζα, η οποία διαχειριζόταν τα διαθέσιμα της πόλης, εισέπραττε τα δημόσια έσοδα και πλήρωνε τις δημόσιες δαπάνες.

Αν θέλαμε, λοιπόν, να συνοψίσουμε τις βασικές αρχές της αθηναϊκής οικονομίας, που συνθέτουν και τη συμβολή της Αθήνας στην αρχαία ελληνική οικονομία, θα επισημαίναμε την καινοτομία, την εξειδίκευση και την αξιοποίηση ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, την εξωστρέφεια και την έμφαση στα εμπορεύσιμα αγαθά, την προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων και την ασφάλεια δικαίου, την ομαλή χρηματοδότηση της οικονομίας, τη δημιουργία ισχυρών θεσμών οικονομικής διακυβέρνησης και την ισχύ και αξιοπιστία του νομίσματος.

3) Η σημερινή Αθήνα – ένα σύγχρονο μητροπολιτικό κέντρο

Η Αθήνα, ως πυρήνας της μεγαλύτερης μητροπολιτικής περιοχής της χώρας, αποτελεί σήμερα τον σημαντικότερο οικονομικό πόλο της ελληνικής οικονομίας. Η ισχύς της οικονομικής δραστηριότητας της πρωτεύουσας αντικατοπτρίζεται πρωτίστως στο περιφερειακό αποτύπωμα της Αττικής. Σύμφωνα με τους πλέον πρόσφατους Περιφερειακούς Λογαριασμούς της ΕΛΣΤΑΤ, η Αττική παράγει σχεδόν τον μισό εθνικό πλούτο σε όρους Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας, έχει το υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ, σχεδόν 30 χιλιάδες ευρώ, ενώ ο μέσος όρος για όλη τη χώρα είναι 21 χιλιάδες ευρώ, και συγκεντρώνει περίπου το ένα τρίτο των ακαθάριστων εθνικών επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου. Παράλληλα, η απασχόληση στην Αττική αντιστοιχεί σχεδόν στο 40% της συνολικής απασχόλησης της χώρας. Πρόκειται για επιδόσεις που καταδεικνύουν πόσο καθοριστική είναι η συμβολή της μητροπολιτικής Αθήνας στην ελληνική οικονομία, υπογραμμίζοντας όμως ταυτόχρονα τον έντονα συγκεντρωτικό χαρακτήρα της οικονομικής δομής της χώρας.

Η οικονομία της Αθήνας χαρακτηρίζεται από υψηλή συγκέντρωση δραστηριοτήτων του τριτογενούς τομέα. Το εμπόριο, οι μεταφορές, η αποθήκευση, η εστίαση και η παροχή καταλύματος, η διαχείριση ακίνητης περιουσίας, οι χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες και οι υπηρεσίες προς τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά συγκροτούν ένα μεγάλο μέρος της παραγωγικής της βάσης. Η συγκέντρωση αυτή δημιουργεί οικονομίες κλίμακας και δικτύωσης: επιχειρήσεις, εργαζόμενοι, πανεπιστήμια, χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί και νέες επενδύσεις αλληλεπιδρούν σε έναν κοινό οικονομικό χώρο, διευκολύνοντας τη διάχυση γνώσης και την ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων.

Ιδιαίτερη συμβολή στις θετικές επιδόσεις της Αθήνας έχουν ο τουρισμός και ο πολιτισμός. Η Αθήνα έχει εξελιχθεί σε αυτοτελή διεθνή τουριστικό προορισμό, αξιοποιώντας το μεγάλο συγκριτικό πλεονέκτημα που της προσφέρουν η ιστορική και πολιτιστική της κληρονομιά και η παγκόσμια αναγνωρισιμότητά της.

Το 2025 η Αττική ήταν η περιφέρεια με τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα στην Ελλάδα. Οι ταξιδιωτικές εισπράξεις ήταν αυξημένες κατά 125,3% σε σχέση με το 2019 και οι επισκέψεις

κατά 63,8%. Ως αποτέλεσμα, το μερίδιο της Αττικής στο σύνολο των ταξιδιωτικών εισπράξεων της χώρας αυξήθηκε από 14,7% το 2019 σε 25,8% το 2025, ενώ το αντίστοιχο μερίδιο στις επισκέψεις διευρύνθηκε από 16,2% σε 23,2%.

Η δυναμική αυτή συνδέεται με την αυξανόμενη ελκυστικότητα της Αθήνας ως προορισμού αστικού τουρισμού, αλλά και με τη σημαντική αναβάθμιση των τουριστικών υποδομών. Παράλληλα, έχει σημαντικές πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στην οικονομία και την απασχόληση, στηρίζοντας ένα ευρύ οικοσύστημα επιχειρήσεων στην ξενοδοχειακή αγορά, την εστίαση, το εμπόριο, τις μεταφορές, τον πολιτισμό και την αγορά ακινήτων.

Η ίδια, όμως, δυναμική που ενισχύει την οικονομική σημασία της Αθήνας δημιουργεί και τις χαρακτηριστικές πιέσεις ενός μεγάλου μητροπολιτικού κέντρου. Η συγκέντρωση πληθυσμού, επιχειρήσεων, επενδύσεων και εκατομμυρίων επισκεπτών αυξάνει τη ζήτηση για κατοικία, μεταφορές, ενέργεια, δημόσιο χώρο και βασικές υποδομές. Με άλλα λόγια, ορισμένες από τις μεγαλύτερες σημερινές προκλήσεις της Αθήνας αποτελούν, σε έναν βαθμό, και συνέπεια της ίδιας της οικονομικής της επιτυχίας.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αγορά ακινήτων. Η Αθήνα βρίσκεται στο επίκεντρο ενός νέου επενδυτικού κύκλου, με σημαντικές εισροές κεφαλαίων και αυξημένη ζήτηση για κατοικίες και επαγγελματικά ακίνητα, όπως αποτυπώνεται στη συνεχή ανοδική πορεία των τιμών. Το 2025 οι τιμές των διαμερισμάτων στην Αθήνα αυξήθηκαν κατά μέσο όρο κατά 6,6%, ενώ το δεύτερο τρίμηνο του 2026 η ετήσια αύξηση διαμορφώθηκε σε 5,0%. Η εξέλιξη αυτή αντανakλά την οικονομική και επενδυτική δυναμική της πόλης, ταυτόχρονα όμως εντείνει το πρόβλημα της προστιής στέγασης, ιδιαίτερα για τους νέους και τα νοικοκυριά με χαμηλότερα ή μεσαία εισοδήματα.

Και εδώ η οικονομική διάσταση είναι ευρύτερη. Όταν το κόστος κατοικίας αυξάνεται ταχύτερα από τα εισοδήματα, το πρόβλημα δεν είναι μόνο κοινωνικό. Περιορίζει την κινητικότητα της εργασίας, δυσκολεύει τις επιχειρήσεις να προσελκύσουν και να διατηρήσουν εργαζομένους και αυξάνει το κόστος διαβίωσης σε μια πόλη που φιλοδοξεί να προσελκύσει ανθρώπινο κεφάλαιο και επιχειρήσεις υψηλής προστιθέμενης αξίας. Ίδια φαινόμενα παρατηρούνται σε πολλές πόλεις των ΗΠΑ και της Ευρώπης σήμερα.

Αντίστοιχα, το κυκλοφοριακό πρόβλημα αποτελεί ίσως το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα του οικονομικού κόστους που μπορεί να δημιουργήσει η μητροπολιτική συμφόρηση. Ο χρόνος που χάνεται καθημερινά στις μετακινήσεις δεν αποτελεί απλώς ταλαιπωρία για τους πολίτες. Μειώνει τις διαθέσιμες παραγωγικές ώρες, διογκώνει το κόστος μεταφοράς εργαζομένων και αγαθών, επιβαρύνει τις επιχειρήσεις, αυξάνει την κατανάλωση ενέργειας και την ατμοσφαιρική ρύπανση και, τελικά, περιορίζει την παραγωγικότητα και υποβαθμίζει την ελκυστικότητα της πόλης.

Για τον λόγο αυτό, η διατήρηση της αναπτυξιακής δυναμικής της Αθήνας προϋποθέτει έναν νέο κύκλο επενδύσεων στις μητροπολιτικές υποδομές, με στόχο την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών πιέσεων και των αστικών αναγκών των κατοίκων. Στην κατεύθυνση αυτή λειτουργούν η επέκταση και αναβάθμιση του μετρό, η αποτελεσματικότερη αξιοποίηση του προαστιακού σιδηροδρόμου και η ενίσχυση των δημόσιων συγκοινωνιών γενικότερα.

Παράλληλα, απαιτούνται επενδύσεις σε ψηφιακές και ενεργειακές υποδομές, στα δίκτυα ύδρευσης και διαχείρισης αποβλήτων, σε αντιπλημμυρικά έργα και στην ενίσχυση του αστικού πρασίνου. Η κλιματική αλλαγή καθιστά ορισμένες από αυτές τις επενδύσεις ακόμη πιο επείγουσες. Βασικό στοιχείο πολιτικής πρέπει να αποτελέσουν επίσης τα μέτρα για την αύξηση της προσφοράς κατοικίας.

Οι επενδύσεις αυτές δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται απλώς ως παρεμβάσεις για τη βελτίωση της καθημερινότητας. Είναι παραγωγικές επενδύσεις. Μειώνουν το κόστος λειτουργίας της πόλης, διευκολύνουν την κινητικότητα της εργασίας, ενισχύουν την ανθεκτικότητα, αυξάνουν την παραγωγικότητα και βελτιώνουν την ικανότητα της Αθήνας να προσελκύει επιχειρήσεις, επενδύσεις και ανθρώπινο κεφάλαιο. Οι υποδομές, επομένως, δεν πρέπει απλώς να ακολουθούν την ανάπτυξη της πόλης· πρέπει να σχεδιάζονται έγκαιρα ώστε να την υποστηρίξουν και να την κατευθύνουν.

Η συνολική εικόνα είναι αναμφίβολα δυναμική, αλλά δεν πρέπει να δημιουργεί εφησυχασμό. Η Αθήνα διαθέτει πολλά από τα βασικά χαρακτηριστικά ενός σύγχρονου ευρωπαϊκού μητροπολιτικού κέντρου: ανθρώπινο δυναμικό, διεθνή συνδεσιμότητα, τουριστική αναγνωρισιμότητα, επιχειρηματική δραστηριότητα, πανεπιστήμια και ερευνητικά ιδρύματα, χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες και αυξανόμενο επενδυτικό ενδιαφέρον. Το επόμενο βήμα είναι η μετάβαση από μια ανάπτυξη που βασίζεται εν πολλοίς στη συγκέντρωση δραστηριοτήτων στον τουρισμό και στα ακίνητα σε ένα ακόμη πιο παραγωγικό και καινοτόμο μητροπολιτικό πρότυπο, με μεγαλύτερη έμφαση στην τεχνολογία, την πράσινη και ψηφιακή μετάβαση, τις υποδομές και τις δραστηριότητες υψηλής προστιθέμενης αξίας.

Και αυτό έχει σημασία όχι μόνο για την ίδια την Αθήνα. Όταν μια μητροπολιτική περιοχή παράγει σχεδόν το μισό της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας της χώρας, η παραγωγικότητα, οι υποδομές και η ανταγωνιστικότητά της αποτελούν εθνικό οικονομικό ζήτημα. Η μεγάλη συγκέντρωση οικονομικής δραστηριότητας στην Αττική δημιουργεί σημαντικές οικονομίες συσσώρευσης, ενέχει όμως και τον κίνδυνο διεύρυνσης των περιφερειακών ανισοτήτων εάν τα οφέλη της ανάπτυξης παραμείνουν γεωγραφικά συγκεντρωμένα.

Η πρόκληση, συνεπώς, είναι διττή: η Αθήνα να συνεχίσει να λειτουργεί ως κινητήρας ανάπτυξης, επενδύσεων και εξωστρέφειας και, ταυτόχρονα, να ενισχυθούν οι μηχανισμοί μέσω των οποίων η δυναμική αυτή μεταδίδεται στην υπόλοιπη χώρα. Αυτό μπορεί να

επιτευχθεί μέσα από ισχυρότερες διαπεριφερειακές αλυσίδες αξίας και μεγαλύτερη ζήτηση για προϊόντα και υπηρεσίες που παράγονται στην περιφέρεια. Επίσης, μέσα από τη διάχυση τεχνολογίας και γνώσης από τα πανεπιστήμια, τα ερευνητικά κέντρα και τις επιχειρήσεις της Αθήνας, αλλά και μέσω της πρόσβασης των περιφερειακών επιχειρήσεων σε χρηματοδότηση, εξειδικευμένες υπηρεσίες και διεθνείς αγορές. Κρίσιμη προϋπόθεση είναι η καλύτερη φυσική και ψηφιακή διασύνδεση της Αθήνας με τις υπόλοιπες περιφέρειες, ώστε η μητροπολιτική συγκέντρωση να λειτουργεί ως πηγή θετικών διαχύσεων και όχι ως παράγοντας περαιτέρω οικονομικής απόκλισης.

4) Από τις προκλήσεις της Αθήνας στις προκλήσεις της ελληνικής οικονομίας

Οι προκλήσεις της Αθήνας δεν αφορούν μόνο την πρωτεύουσα. Σε σημαντικό βαθμό αντανακλούν τις ευρύτερες προκλήσεις της ελληνικής οικονομίας. Για την Ελλάδα, το ζητούμενο σήμερα δεν είναι μόνο η διατήρηση της μακροοικονομικής σταθερότητας, αλλά κυρίως η διασφάλιση διατηρήσιμης μακροχρόνιας ανάπτυξης και πραγματικής σύγκλισης με τις πιο προηγμένες ευρωπαϊκές οικονομίες.

Για να επιτευχθεί αυτό απαιτείται, πάνω απ' όλα, ενίσχυση της παραγωγικότητας. Χρειαζόμαστε περισσότερες, αλλά κυρίως ποιοτικότερες επενδύσεις στην καινοτομία, τις ψηφιακές και πράσινες τεχνολογίες, τις υποδομές, την ενέργεια και εξωστρεφείς δραστηριότητες υψηλής προστιθέμενης αξίας. Χρειαζόμαστε καλύτερη σύνδεση πανεπιστημίων, έρευνας και παραγωγής, αναβάθμιση των δεξιοτήτων και προσέλκυση ανθρώπινου κεφαλαίου. Ταυτόχρονα, χρειαζόμαστε αποτελεσματικότερους θεσμούς: ταχύτερη δικαιοσύνη, απλούστερες διαδικασίες, ενίσχυση του ανταγωνισμού και ένα σταθερό και προβλέψιμο επιχειρηματικό περιβάλλον.

Η Αθήνα μπορεί να λειτουργήσει ως επιταχυντής του παραγωγικού μετασχηματισμού. Συγκεντρώνει ανθρώπινο κεφάλαιο, πανεπιστήμια, ερευνητικά κέντρα, επιχειρηματικές και χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες και σημαντικό μέρος του οικοσυστήματος καινοτομίας. Το ζητούμενο, όμως, δεν είναι μια ισχυρή Αθήνα και μια ασθενέστερη περιφέρεια. Είναι μια περισσότερο παραγωγική και διεθνώς ανταγωνιστική Αθήνα, καλύτερα συνδεδεμένη με μια περισσότερο παραγωγική και εξωστρεφή Ελλάδα.

Και εδώ υπάρχει μια ενδιαφέρουσα συνέχεια με την αρχαία Αθήνα. Οι εποχές και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα έχουν αλλάξει, αλλά ορισμένες προϋποθέσεις της οικονομικής επιτυχίας παραμένουν ίδιες: αποτελεσματικοί θεσμοί, εμπιστοσύνη, επενδύσεις, γνώση, εξωστρέφεια και προσαρμοστικότητα. Η αρχαία Αθήνα άνθησε επειδή κατάφερε να συνδυάσει θεσμούς και υποδομές με το εμπόριο, τη γνώση και την προσέλκυση ανθρώπων και ιδεών από έναν πολύ ευρύτερο γεωγραφικό χώρο. Αντίστοιχα, η σύγχρονη Αθήνα μπορεί να αξιοποιήσει τη

συγκέντρωση ανθρώπινου κεφαλαίου, επιχειρήσεων, πανεπιστημίων και επενδύσεων, όχι μόνο για τη δική της ανάπτυξη, αλλά ως μοχλό για την παραγωγική αναβάθμιση και τη μεγαλύτερη εξωστρέφεια ολόκληρης της ελληνικής οικονομίας.

Αυτή μπορεί να είναι η ουσιαστικότερη συμβολή της Αθήνας στην Ελλάδα του μέλλοντος.

Σας ευχαριστώ.